

ГОСПОДАРСЬКЕ ПРАВО

ЛЕОНТЬЄВА Л. В.,

кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри економічної теорії та права
(Харківський національний
автомобільно-дорожній університет)

УДК 346.2

ПОНЯТТЯ, СУТЬ ТА ОСНОВНІ ВИДИ ПІДПРИЄМСТВ В УКРАЇНІ

У статті розглянуто дефініцію «підприємство», особливості функціонування та розвитку вітчизняних підприємств, їх роль та юридичне закріплення. Також автор розглянув особливості трьох основних видів підприємств: державне, колективне та індивідуальне.

Ключові слова: підприємство, підприємництво, суб'єкти господарювання.

В статье рассмотрена дефиниция «предприятие», особенности функционирования и развития отечественных предприятий, их роль и юридическое закрепление. Также автор рассмотрел особенности трех видов предприятия в Украине: государственное, коллективное и индивидуальное.

Ключевые слова: предприятие, предпринимательство, субъекты хозяйствования.

In this article the definition of “enterprise” features of the functioning and development of domestic enterprises, their role and legal consolidation. The author also examined the characteristics of three types of enterprises in Ukraine: state, collective and individual.

Key words: enterprise, entrepreneurship, business entities.

Вступ. Однією з актуальних проблем підприємництва є визначення місця серед суб'єктів господарського права такому суб'єктові, як підприємство. Це зумовлено особливими науковими та практичними, а також економічними і соціальними функціями підприємства в правовій системі, а саме функціями товаровиробника, який задовольняє суспільні потреби в продукції, роботах, послугах. Тому розгляд законодавчого інституту підприємства як господарюючого суб'єкта є досить важливою проблемою господарського права України.

Від часу прийняття Господарського кодексу України в юридичній літературі значно активізувалась наукова дискусія щодо сучасного стану та перспектив подальшого розвитку підприємств в Україні. Причина цього полягає в тому, що нове законодавство викликало до життя нові проблеми, викликані необхідністю більш точного встановлення юридичної природи підприємств, які створюються в Україні (державні, колективні, індивідуальні).

Питання тих чи інших правових аспектів діяльності підприємств, зокрема з точки зору забезпечення законності в їх функціонуванні, постійно привертала увагу дослідників. Проблема правового статусу підприємств досліджувалася в наукових працях відомих вітчизняних та зарубіжних науковців: В. Лаптева, В. Мартемьянова, О. Олейник, В. Опришка, І. Побірченка, Н. Саниахметової, В. Семчика та інших.

Постановка завдання. Основною метою нашого дослідження є розгляд підприємства як соціально-економічного і правового інституту, який має певну сукупність економічних, організаційних і юридичних ознак, за якими ми можемо кваліфікувати його як господарюючий суб'єкт права та розглянути основні дефініції «підприємство». За допомогою ознак, які систематизовані в ст. 1 Закону «Про підприємства в Україні», ми можемо визначити правове становище підприємств усіх форм власності і галузей народного господарства [1].

Підприємство є основною організаційною ланкою народного господарства України. Ця організаційна ознака кваліфікує підприємство як організаційну форму господарської («бізнесової») організації, тобто організації, в якій власники засобів виробництва і робочої сили об'єднують свої виробничі ресурси для здійснення господарської діяльності з метою одержання прибутку. Визначена основна ланка, з одного боку, відмежовує підприємство від інших організаційних форм економічної діяльності (типу домашніх господарств, індивідуальних промислів без створення підприємств, так званих тіньових структур тощо), а з іншого – від суб'єктів господарського права, які не належать до основної ланки: об'єднань підприємств, фінансових посередницьких інститутів, органів управління економікою [2, с. 218].

Результати дослідження. У законі зазначається, що підприємство – це господарюючий суб'єкт. Суть визначення поняття «господарюючий суб'єкт» полягає в тому, що підприємство є товаровиробником, трудовим колективом, який на професійній основі (промисел) виробляє і реалізує свій товар з метою одержання прибутку. Як господарюючий суб'єкт, підприємство здійснює виробничу, науково-дослідну та комерційну діяльність. Термін «господарюючий» говорить, що підприємства належать до комерційних, спрямованих на прибуток організацій (на відміну від неприбуткових організацій – релігійних, об'єднань громадян тощо).

Підприємство є самостійним господарюючим суб'єктом. Самостійність у прийнятті господарських рішень є однією з основних і необхідних умов діяльності підприємства як товаровиробника. Юридичний аспект цього визначення полягає в тому, що підприємство, здійснюючи свою господарську діяльність, «має право власної ініціативи приймати будь-які рішення, що не суперечать законодавству України» [3, с. 22].

Нарешті, підприємство – це статутний господарюючий суб'єкт. Статут підприємства як локальний акт господарського законодавства нормативно визначає цілі і предмет діяльності окремого підприємства, відхилятися від яких без зміни статуту підприємству заборонено. Статут також визначає межі спеціальної правоздатності підприємства як юридичної особи. Це один з найважливіших правових актів підприємства, тому ст. 9 Закону «Про підприємства в Україні» спеціально зазначає обов'язкові і альтернативні пункти, які включаються до статуту підприємства.

Підприємство має необхідне для господарюючого суб'єкта майно – основні і оборотні кошти, інші цінності, якими воно володіє, користується і розпоряджається на певному правовому титулі (на праві власності або повного господарського відання). Це майно юридично відмежоване від майна власника підприємства і закріплене за підприємством як суб'єктом права. Основні і оборотні кошти знаходяться на самостійному бухгалтерському балансі, гроші – на розрахунковому рахунку підприємства в банку.

Законодавство України про підприємства оперує такими поняттями, як організаційні форми, види і категорії підприємств. Кожне з них вживається для класифікації підприємств за певними ознаками [4].

Законами України визначено три основних види підприємств: державне, колективне та індивідуальне. При цьому остання група має можливість створення індивідуального, сімейного та приватного підприємства [5].

Малий бізнес здійснюється шляхом створення розгалуженої системи малих підприємств. Згідно із Законом України «Про підприємства» до малих відносяться такі підприємства:
– у промисловості й будівництві – з числом працюючих до 200 чоловік;
– у науці й науковому обслуговуванні – до 100 чоловік;

- в інших галузях виробничої сфери (крім роздрібно́ї торгівлі) – до 50 чоловік;
- у галузях нематеріального виробництва – до 25 чоловік;
- у роздрібно́ї торгівлі – до 15 чоловік.

У нашій країні (в залежності від природно-кліматичних, національних, технологічних та інших особливостей регіонів) можуть бути різні критерії виділення малої економіки.

Законодавство України надає широкі права щодо створення малих підприємств. Так, засновниками їх можуть бути орендні, колективні, спільні підприємства, кооперативи, акціонерні товариства та інші підприємства й організації, а також громадяни, члени сімей, інші особи, що спільно ведуть трудове господарство.

Малі підприємства – досить поширена й ефективна форма господарювання. Вони мають багато таких рис, які не можуть бути притаманні великим підприємствам. Саме мале підприємство здатне найоперативніше реагувати на кон'юнктуру ринку і надавати ринковій економіці необхідної гнучкості. Ця властивість малого бізнесу набуває особливого значення в сучасних умовах, коли відбувається швидка індивідуалізація і диференціація споживачького попиту, прискорення науково-технічного прогресу, розширення номенклатури товарів та послуг.

Отже значення малого бізнесу в нашій державі дуже велике. Без малого бізнесу ринкова економіка ні функціонувати, ні розвиватися не в змозі. Становлення та розвиток його є однією з основних проблем економічної політики в умовах переходу від адміністративно-командної економіки до нормальної ринкової економіки. Малий бізнес у ринковій економіці – головний сектор, що визначає темпи економічного росту, структуру і якість валового національного продукту.

За характером діяльності в малому бізнесі можна виділити декілька видів підприємств. До першого виду належать індивідуальні або сімейні підприємства. Індивідуальне – це підприємство, що засноване на особистій власності окремої особи та виключно на її праці; сімейне ж підприємство засновується на власній праці членів однієї сім'ї, які проживають разом. Такі підприємства передбачають індивідуальну трудову діяльність окремих осіб або сімей.

Майно індивідуального підприємства формується з майна громадянина (сім'ї), одержаних доходів та інших законних джерел. Індивідуальне підприємство може бути створене також у результаті придбання громадянином (сім'єю) державного або комунального підприємства.

Інший вид малих підприємств – кооперативи або колективні підприємства, чисельність працюючих в яких не перевищує установлених обмежень. Кооператив являє собою об'єднання декількох громадян для спільної господарської діяльності на основі договорів між ними.

Важливою формою підприємництва є організація акціонерних підприємств. Акціонерні форми господарювання базуються на створенні акціонерних товариств. У Законі України «Про господарські товариства» зазначається, що акціонерним товариством називається організація, яка має статутний фонд, поділений на визначену кількість акцій номінальної вартості, і несе відповідальність за зобов'язання тільки майном товариства [6, с. 276]. Головною метою створення акціонерних товариств у нашій країні є залучення до господарського обігу вільних коштів (грошових і матеріальних) трудящих, а також підприємств для виконання певних господарських завдань. Акціонерне товариство створюється на основі купівлі-продажу акцій.

Акціонерні підприємства поділяються на два види: акціонерне товариство відкритого типу, акції якого можуть розповсюджуватися шляхом відкритої передплати, купівлі-продажу на біржах; акціонерне товариство закритого типу (або ТОВ), акції якого поширюються лише серед його засновників.

Досить важливим також є орендне підприємство – це господарська одиниця, яка самостійно здійснює підприємницьку та іншу діяльність на основі строкового платного во-

лодіння і користування майном, переданим в оренду орендареві за договором. Об'єктами оренди є: цілісні майнові комплекси державних підприємств, організацій або їхні структурні підрозділи; окреме індивідуально визначене майно державних підприємств, організацій.

Договірне товариство, як організаційно-правова форма в розвинутих країнах, у нашу практику воно лише починає входити. Договірне товариство утворюють юридичні та фізичні особи, коли вони знаходять вигоду в спільних діях на ринку, але не бажають втрачати своєї самостійності – зливати свій капітал або створювати нову юридичну особу.

Досить поширеним на території України є спільне підприємство – це організація, що має широкі права в галузі експортно-імпортних операцій, погодження цін, укладання контрактів, працює на принципах повного госпрозрахунку, валютної самоокупності. Важливе значення для створення та розвитку спільних підприємств має Закон України «Про зовнішньоекономічну діяльність». Спільне підприємство може бути створене або шляхом його заснування, або в результаті придбання іноземним інвестором частки участі в раніше заснованому підприємстві без іноземних інвестицій, або придбання такого підприємства цілком.

Відповідно до Закону України «Про підприємства» більш поширеними на території України є державні підприємства, які будуються на поєднанні прав власника майна та принципів самоуправління трудового колективу. Державні підприємства поділяються на два види: державне комунальне, засноване на власності адміністративно-територіальних одиниць, і республіканське, засноване на державній власності, а також інших типів підприємств, включаючи орендне, що не суперечить законодавчим актам України.

Державне підприємство несе повну відповідальність за свої зобов'язання перед державою та іншими підприємствами, організаціями, установами за дотримання кредитних договорів і розрахункової дисципліни. Підприємство, яке не виконує свої зобов'язання за розрахунками, може бути оголошене банком, що його обслуговує, неплатоспроможним (банкрутом).

Великомасштабному бізнесу властиві форми організації, в основі яких лежить об'єднання підприємств, фірм у сукупні структури. Це збірні асоціативні форми: корпорація (акціонерне товариство, що об'єднує діяльність декількох фірм для досягнення їхніх загальних цілей або захисту привілеїв); господарські асоціації (договірні об'єднання підприємств і організацій, утворювані для спільного виконання однорідних функцій і координації загальної діяльності); концерни (форма договірних значних об'єднань звичайно монопольного типу, що дозволяє використовувати можливості великомасштабного виробництва, комбінування, кооперування завдяки наявності виробничо-технологічних зв'язків); холдингові компанії (мають контроль над іншими компаніями або за рахунок володіння їхніми акціями і грошовим капіталом, або у зв'язку з правом призначати директорів підконтрольних компаній); консорціум (тимчасове добровільне об'єднання підприємств, організацій, утворене для вирішення конкретних задач і проблем, здійснення значних інвестиційних, науково-технічних, соціальних, екологічних проектів).

Висновки. Отже, підсумовуючи все викладене та оглянувши всі види підприємств, можемо зробити такі висновки: звичайно, вирішення цих проблем вимагає певної програми комплексного розвитку та реструктуризації економіки. Основним важелем цієї програми повинна бути ефективна законодавча база, взаємодія всіх державних органів, спрямована на розвиток підприємств. Але ми не повинні також забувати про те, що подібний процес вимагає відповідного бажання та політичної волі керівників нашої держави.

Можемо стверджувати, що питання вивчення підприємств у нашій державі повинно мати комплексний характер, передбачаючи удосконалення законодавства, реформування органів, що займаються питанням підприємств в Україні.

Незважаючи на значну кількість напрацювання українських та зарубіжних учених, слід указати на недостатню наукову розробку та обґрунтування певних аспектів проблеми підприємств в Україні. Актуальність, практична значущість порушеної у статті проблеми, а також той факт, що сучасні підприємства в Україні є далекими від оптимальних і потребують подальшого удосконалення, визначають необхідність подальшого розвитку в цьому напрямі.

Список використаних джерел:

1. Закон України від 27 березня 1991 року № 887–XII «Про підприємства» // Відомості Верховної Ради України. – 1991. – № 24. – Ст. 272.
2. Саниахметова Н.А. Предпринимательское (хозяйственное) право Украины / Н.А. Саниахметова. – Х. : Одиссей, 2005. – 800 с.
3. Аксенов И., Платонов С. Что такое предпринимательство? / И. Аксенов, С. Платонов // Предпринимательство, хозяйство и право. – 1996. – № 7. – С. 3–7.
4. Господарський кодекс України : Закон України від 16.01.2003 № 436 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon1.rada.gov.ua>.
5. Господарський кодекс України : Закон України від 16.01.2003 № 436 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon1.rada.gov.ua>.
6. Вінник О.М. Господарські товариства і виробничі кооперативи: правове становище / О.М. Вінник. – К. : Товариство «Знання», КОО, 1998. – 309 с.

ЧУБЕНКО А. Г.,

доктор юридичних наук,
старший науковий співробітник,
професор кафедри
економіко-правових дисциплін
(Національна академія внутрішніх справ)

УДК 347.73; 351.863

ЕКОНОМІЧНА БЕЗПЕКА: ТЕОРЕТИКО-ПРАВОВИЙ АСПЕКТ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ

У статті проаналізовано поняття економічної безпеки як правової, економічної та соціологічної категорії, досліджено теоретичні та юридичні підходи до забезпечення економічної безпеки в Україні, приділено увагу розробці пропозицій до законодавства з метою оптимізації механізму забезпечення економічної безпеки.

Ключові слова: економічна безпека, національна безпека, загрози економічній безпеці, правове забезпечення економічної безпеки.

В статье проанализировано понятие экономической безопасности как правовой, экономической и социологической категории, исследованы теоретические и юридические подходы к обеспечению экономической безопасности в Украине, уделено внимание разработке предложений законодательству с целью оптимизации механизма обеспечения экономической безопасности.

Ключевые слова: экономическая безопасность, национальная безопасность, угрозы экономической безопасности, правовое обеспечение экономической безопасности.

The article explores the concept of economic security as the legal, economic and sociological categories, the theoretical and legal approaches to the economic security of Ukraine, paid attention to the development of proposals for legislation in order to optimize the mechanism to ensure economic security.

Key words: economic security, national security, threats to economic security, legal support economic security.

